

Verksamhetsrapport

efter kvalitetsgranskning av skolors arbete mot
trakasserier och kränkande behandling på nätet
vid Kunskapsskolan Västerås

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet under våren 2016. Granskningen vid Kunskapsskolan Västerås i Västerås kommun ingår i detta projekt.

Kunskapsskolan besöktes den 18 och 19 maj 2016. Utredarna Margareta Bure och Sarah Vinterlycka har varit ansvariga inspektörer. I denna rapport redovisar Skolinspektionen iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av granskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet genomförs på totalt 24 skolor, 17 kommunala och 7 fristående. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande rapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrund till och syfte med kvalitetsgranskningen

Användningen av digitala medier har ökat markant och är numera en integrerad del av elevers vardagsliv. På nätet precis som i den fysiska skolmiljön förekommer trakasserier och kränkande behandling av elever.

Diskrimineringslagen och skollagen gör ingen skillnad på var kränkningarna sker. Skolan har en skyldighet att utreda alla påstådda kränkningar som har en koppling till verksamheten, oavsett om de sker på skolan eller på nätet. Det finns dock några viktiga skillnader som gör att det finns skäl att tala om kränkningar på nätet i särskild ordning. De som utsätter andra på nätet upplever ofta att de är anonyma vilket gör att kränkningarna kan bli grövre. Via kommunikation över nätet ser inte heller elever vilken inverkan kränkningen har på personen som utsätts. Det gör att empati och ånger tydligt minskar och kan leda till att kränkningarna fortsätter och blir grövre. Kränkningar på nätet och traditionella kränkningar skiljer sig också i tillgänglighet av den utsatte. Traditionella kränkningar förekommer oftast i skolan under skoldagen medan kränkningar via nätet kan pågå dygnet runt, sju dagar i veckan. Dessutom har kränkningar på nätet en mycket större potentiell publik än traditionella kränkningar. Elevernas interaktion via nätet står ofta utan insyn från vuxenvärlden, vilket gör att kränkningar på nätet kan vara svåra att upptäcka och utreda.

Syftet med kvalitetsgranskningen är att granska om skolor bedriver ett arbete som motverkar trakasserier och kränkande behandling av elever på nätet. En central frågeställning är om skolan har ett främjande arbete som bidrar till att göra eleverna trygga på nätet. Vidare granskas om skolans förebyggande arbete bidrar till att förhindra trakasserier och kränkande behandling av elever på nätet samt om de åtgärder som skolan vidtar leder till att kränkningarna upphör.

Bakgrundsuppgifter om Kunskapsskolan Västerås

Kunskapsskolan Västerås är en fristående skola, belägen i Västerås kommun, och omfattar årskurserna 4 till 9. Skolan har totalt 371 elever och klasserna är organiserade i fem arbetslag. Skolan leds av en rektor och en biträdande rektor.

Av Skolverkets statistik för år 2015 framgår att 98 procent av eleverna uppnått kunskapskraven i samtliga ämnen och att det genomsnittliga meritvärdet var 264 poäng. Motsvarande värden för hela riket var 77 procent respektive 225 poäng. Kunskapsresultaten har förbättrats de senaste två åren.

Av Skolenkäten höstterminen 2015¹ framgår att 76 procent av skolans elever i årskurs 9 som besvarat enkäten uppger att det stämmer helt och hållet att de känner sig trygga i skolan. Motsvarande värde för samtliga elever i årskurs 9 som besvarat enkäten under 2015 är 51 procent.

¹ Skolinspektionen genomför Skolenkäten två gånger per år som en del av den regelbundna tillsynen. Under en tvåårsperiod deltar samtliga grund-, grundsär- och gymnasieskolor i Skolenkäten. I varje enkätomgång deltar cirka en fjärdedel av alla skolor i landet. Delar av enkätresultaten redovisas också på Skolverkets webbplats *Välja skola*.

Resultat

Har skolan ett främjande arbete som bidrar till att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?

Här bedöms skolans arbete för att skapa trygghet och förstärka respekten för allas lika värde. Granskningen av skolans främjande arbete tar sin utgångspunkt i det generella men fokuserar särskilt på hur arbetet omfattar nätet. Skolans främjande arbete bör vara en del av det vardagliga arbetet samt bedrivas systematiskt och långsiktigt. Centralt är det normkritiska arbetet som innebär att personalen, sinsemellan och tillsammans med eleverna, diskuterar och ifrågasätter egna normer och attityder samt sådana som genomsyrar den pedagogiska verksamheten. Det är också viktigt att personalen är uppmärksam på det språkbruk och den jargong som råder för att motverka att kränkningar banaliseras eller normaliseras.

För att kunna bidra till en trygg miljö på nätet där alla elever blir respekterade som de är behöver personalen ha kunskap om nätet och om elevernas sociala relationer på nätet. Vidare behöver personalen och eleverna ha en gemensam uppfattning om vad som kan utgöra en kränkning på nätet och vad skolan ska reagera på.

Att främja elevers lika rättigheter och möjligheter

I samtliga intervjuer beskrivs stämningen på Kunskapsskolan Västerås som god, trevlig och öppen. Elever uppger att de känner sig trygga och den bilden stärks av intervjuerna med personal och rektorn. Personalen beskriver eleverna som trevliga, snälla, artiga och relationerna både mellan eleverna och mellan elever och personal beskrivs som goda. Även elever uppger att relationerna på skolan generellt fungerar bra. Bilden av skolan som en trygg plats med goda relationer stärks av resultatet i den elevenkät Skolinspektionen genomfört i samband med granskningen.

Enligt rektorn och personal kan den goda stämningen och det öppna klimatet till stor del förklaras av arbetssättet. Två gånger dagligen träffas eleverna i basgrupper med ansvarig lärare (kallad basgruppshandledare) och varje vecka har eleverna personliga handledningssamtal med basgruppshandledaren. Det arbetssättet ger möjlighet till nära relationer mellan lärare och elever, menar rektorn och personal. På basgrupps-samlingarna sker mycket av det främjande arbetet genom diskussioner utifrån nyhetssändningar, värderingsövningar och gruppstärkande aktiviteter, berättar lärare och rektorn.

Personalens närvaro bland eleverna nämns också av både personal och rektorn som en viktig del i den goda stämningen och tryggheten på skolan. Lärarna är hela tiden bland eleverna – de fikar i elevernas café, äter mat i matsalen och rör sig bland eleverna, berättar de. Även elevhälsans personal finns närvarande bland eleverna i vardagen, uppger de i intervjun. Lärare lyfter också vikten av att fungera som förebild för eleverna. Att personalen har ett öppet klimat sinsemellan och vågar vara sig själva märker eleverna av, framhåller lärare i intervjun.

Flera faktorer som främjar sammanhållningen mellan olika årskurser på skolan beskrivs under intervjuerna. Under workshop-passen, då eleverna arbetar självständigt med uppgifter med stöd av lärare, är eleverna uppdelade efter nivå och inte ålder i en del ämnen, berättar lärarna. Såväl elever som rektorn och personal framhåller skolans likabehandlingsdagar som viktiga i det främjande arbetet och som ett tillfälle för elever att mötas över årskurserna. Vidare uppger lärare att det främjande arbetet påbörjas redan innan eleverna börjar på skolan. Som exempel berättar de om informationsträffen med elever som ska börja årskurs 6 till hösten. Redan under den träffen får de möta nuvarande elever som håller i namnlekar och samarbetsövningar för att de blivande eleverna ska lära känna varandra och börja känna sig som en del av skolan.

Kunskapsskolan Västerås ingår i Here 4 U – en organisation i Västerås kommun som arbetar för ökad trygghet i skolor. Målet med arbetet är att göra klimatet på skolan "tryggt, drogfritt och rättvist", enligt de dokument rörande Here 4 U som Skolinspektionen tagit del av. På skolan leds arbetet av två handledare som också är lärare och cirka 15-20 elever ur årskurserna 6-9 är medlemmar i skolans Here 4 U-grupp, uppger handledare under intervjun. Here 4 U-gruppen har en viktig del i det främjande arbetet genom att de varje läsår ordnar en välkomstdag för nya elever och en likabehandlingsdag för hela skolan, uppger personal, elever och rektorn. Denna information framgår också av skolans likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling (fortsättningsvis kallad likabehandlingsplan). Under likabehandlingsdagarna genomförs lekar, diskussioner och andra aktiviteter för att lyfta frågor kring allas lika värde och trygghet, berättar elever och personal. Medlemmarna i Here 4 U har som uppdrag att fungera som förebilder för de andra eleverna i skolan och får skriva på ett kontrakt där de förbinder sig att bland annat "arbeta för ökad tolerans, kamratskap, drogfrihet, ickevåld och empowerment", enligt insänd dokumentation. Medlemmarna ska vara synliga och tillgängliga för andra elever i vardagen genom att bära särskilda tröjor, uppger elever och personal.

När det gäller normer uppger elever, personal och rektorn att det är utmärkande för skolan att alla verkligen får vara som de är. I den enkät Skolinspektionen genomfört inför granskningen uppger en stor andel av de elever som svarat att påståendet "I min skola respekterar vi varandras olikheter" stämmer helt och hållet eller ganska bra. I intervjuerna berättar elever att de kan komma klädda såväl i kostym som i mjukisbyxor eller pyjamas utan att någon reagerar på det. De uppger också att de upplever att flickor och pojkar ges samma förutsättningar och behandlas lika. Det normkritiska arbetet sker kontinuerligt, beskriver rektorn och personal, genom diskussioner och värderingsövningar i basgrupperna och i undervisningen.

Språkbruket på skolan beskrivs generellt som gott av såväl elever och personal som av rektorn. Samtliga uppger emellertid att det förekommer en skämtsam hård jargong, särskilt inom vissa grupper. Elever beskriver att de vet var gränsen går för att kränka andra inom kamratgruppen men att de kan säga sådant till varandra som skulle kunna uppfattas som kränkande av andra. De beskriver också hur andra elever reagerar och

säger ifrån när de hör något de tycker passerar gränsen för vad som är acceptabelt. Samtliga intervjuade grupper uppger att personal reagerar så fort de hör något som inte är respektfullt. Språkbruket är ett fokusområde för likabehandlingsarbetet innevarande läsår, vilket framgår av likabehandlingsplanen. Av intervjuer med personal, rektorn och elever framgår att det inte finns några särskilda ord eller uttryck som är förbjudna utan att ett respektfullt språk är grunden. Den regeln återfinns också i likabehandlingsplanen.

Att skapa en trygg miljö i skolan och på nätet

Elever berättar att de, i samband med basgruppssamlingar och på likabehandlingsdagarna, pratar med sina lärare om hur man bör bete sig mot varandra på nätet och vad som är lagligt och olagligt. Frågor om hur man kan blockera användare och vikten av att kontrollera att personer är de som de utger sig för att vara på nätet, har också tagits upp i sådana sammanhang, uppger de. Lärare stärker den bilden genom att ge exempel på hur frågor kring nätet tas upp till samtal och diskussion i undervisningen. Ett sådant exempel är en uppgift kring identitet i ämnet bild. Flera elever gestaltade då en person bakom skärmen och en annan framför, vilket ledde till diskussioner om hur olika man kan bete sig på nätet och utanför, berättar lärare. Det är bra att ta upp de här frågorna i en kontext eftersom det blir tydligare för eleverna och lättare att ta till sig då, menar de. Ett exempel som nämns av såväl personal och elever som rektorn är en händelse när elever använde Periscope i skolan. Rektorn skapade då ett eget konto på applikationen och kunde på så vis följa vad som hände och direkt ta upp det med berörda elever. I samband med den händelsen diskuterades vilka lagar och regler som gäller kring fotografering och spridning av bilder, berättar elever.

Lärare upplever sig ha tillräckliga kunskaper för att samtala med eleverna kring frågor som rör nätet uppger de i intervjun, samtidigt som de menar att man alltid kan lära sig mer. De beskriver att de håller sig uppdaterade om vilka applikationer och forum eleverna använder men att det viktigaste är att prata om förhållningssätt på nätet generellt. På så sätt är man bättre förberedd för nya applikationer och forum, menar de.

I intervjun med elevhälsoteamet beskriver personalen det som självklart att prata med eleverna om vad som händer på nätet – det är deras skolgård, menar de.

En lärare har särskilt ansvar för IT-frågor på skolan och hen har hållit en föräldrautbildning om sociala medier och internetvanor vilket planeras att bli ett återkommande inslag, uppger lärare och elevhälsan.

På Kunskapsskolan Västerås finns uttalade regler för användning av mobiltelefoner. Telefonsamtal får ske utanför skolan, i kafeterian får telefonerna användas fritt (bortsett från samtal) och i övrigt får de användas enbart för skolarbete, berättar lärare och rektorn. Det händer att elever på eget initiativ lämnar in sina telefoner under skoldagen för att slippa bli störda av dem, uppger lärare. Eleverna har varit med och diskuterat reglerna, framgår av elevintervjuerna. På skolans datorer finns inga spärrade sidor utan det sker ett kontinuerligt samtal kring förhållningssätt och användning, uppger lärare.

Elever och personal uttrycker en gemensam syn på vad kränkande behandling är – det är upp till den som utsätts att avgöra vad som är kränkande och inte. Några av eleverna Skolinspektionen intervjuat känner till att skolan har ett ansvar även för det som sker på nätet, medan några uttrycker osäkerhet kring var gränserna för skolans ansvar går vilket leder till diskussioner under intervjuerna. Elever uppger att de vet vem de ska vända sig till om de skulle utsättas för kränkande behandling på nätet. De kan prata med handledare, annan personal på skolan eller kontakta Here 4 U, berättar de.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att skolans främjande arbete för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet fungerar väl. Det främjande arbetet bedrivs systematiskt och beskrivs i skolans likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling. Arbete kring värderingar, normer och relationer ingår kontinuerligt i skolans verksamhet. Nätet och sociala medier inkluderas som en självklar del i arbetet. Den höga vuxennärvaron bland eleverna och den regelbundna kontakten mellan elev och handledare bidrar till att skapa tillitsfulla relationer.

Bedriver skolan ett förebyggande arbete som bidrar till att förhindra trakasserier och kränkande behandling på nätet?

Här bedöms skolans arbete för att avvärja identifierade risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet. Arbetet bedrivs på förekommen anledning. Skolan bör i det förebyggande arbetet regelbundet kartlägga elevernas trygghet på nätet samt deras uppfattning om förekomsten av trakasserier och kränkande behandling på nätet. Därefter bör skolan analysera resultatet av kartläggningen för att identifiera risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet och i samband med analysen även utvärdera tidigare insatser för att förebygga trakasserier och kränkande behandling på nätet. Utifrån de identifierade riskerna bör skolan sätta upp mål för arbetet samt planera vilka insatser som ska genomföras för att nå målen. Ett framgångsrikt arbete kännetecknas av att eleverna involveras i hela processen.

Vidare bedöms om skolan har en likabehandlingsplan/plan mot kränkande behandling som tydliggör och stärker arbetet mot trakasserier och kränkande behandling på nätet.

På Kunskapsskolan Västerås finns en likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling som omarbetas och uppdateras årligen. Av planen framgår Kunskapsskolans syn på likabehandling, diskriminering och kränkande behandling samt de grundläggande värderingar som skolan arbetar utifrån. Skolans övergripande vision beskrivs liksom de främjande insatser som planeras för att nå dit. En redovisning av den kartläggning som genomförts och nulägesanalysen den lett till finns också med i planen. Mål och åtgärder för att nå målen redovisas också. Vidare finns en beskrivning av hur arbetet ska följas upp och utvärderas. Avslutningsvis beskrivs de rutiner som följs när akuta situationer uppstår.

Som grund för likabehandlingsarbetet och arbetet mot kränkande behandling genomförs årliga kartläggningar av elevernas trygghet och trivsel på skolan. Huvudsakligen används Kunskapsskolans koncerngemensamma enkät som elever i samtliga årskurser svarar på, framgår av intervjuer med personal, rektorn och av information i likabehandlingsplanen. Dessutom genomför Västerås kommun en enkät med årskurserna 2, 5 och 8, uppger rektorn. Båda enkäterna omfattar frågor om trygghet och kränkningar men inte några frågor som specifikt handlar om nätet. Skolsköterskan genomför hälsosamtal med eleverna i årskurserna 4, 6 och 8. Inför samtalen svarar eleverna på en enkät som innefattar flera frågor kring nätet och sociala medier. Under samtalen återkopplas till de frågorna, berättar elevhälsoteamet. Situationen på nätet tas också upp ibland under de personliga handledningssamtalen, uppger elever, lärare och rektorn.

Sedan januari 2016 rapporteras samtliga fall av brott mot skolans regler i incidentrapporter som lämnas till elevhälsoteamet, uppger representanter för elevhälsan och rektorn. Informationen från incidentrapporterna har också en kartläggande funktion. Genom dem tydliggörs mönster och de bidrar till att situationer och platser som utgör riskområden kan identifieras, berättar de vidare.

Resultatet av den koncerngemensamma enkäten sammanställs centralt och diskuteras och analyseras sedan i arbetslagen och med eleverna, berättar lärare. Kuratorn ansvarar för omarbetningen av likabehandlingsplanen. Hen tar fram förslag på fokusområden och innehåll i planen som sedan diskuteras med övrig personal, eleverna i basgruperna, samt föräldrarådet, uppger rektorn och elevhälsoteamet. Först därefter fastställs planen.

Skolans Here 4 U-grupp är delaktiga i att ta fram aktuella aktiviteter för skolans likabehandlingsarbete, framgår av likabehandlingsplanen. De har en postlåda där elever kan lämna lappar – även anonymt – där de får information om vad som kan upplevas som problematiskt för elever. Utifrån den informationen planerar de aktiviteter och insatser, berättar elever och Here 4 U-handledare.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att skolans förebyggande arbete för att avvärja risker för trakasserier och kränkande behandling på nätet i huvudsak fungerar väl. Det förebyggande arbetet sker systematiskt med delaktighet av elever och finns beskrivet i skolans likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling.

De enkäter som genomförs regelbundet innehåller frågor om trygghet, men inte om nätet specifikt. Genom hälsosamtal, regelbundna personliga handledningssamtal, information från Here 4 U samt incidentrapporter får skolan in viss information om elevernas erfarenheter av utsatthet på nätet. För att utveckla arbetet ytterligare behöver skolan hitta former för att säkerställa att alla elevers upplevelser och erfarenheter av trakasserier och kränkande behandling på nätet fångas upp på ett mer systematiskt sätt.

Vidtas åtgärder om elever utsätts för trakasserier och kränkande behandling på nätet?

Här bedöms skolans arbete för att utreda och åtgärda trakasserier och kränkande behandling på nätet. Skolan bör ha rutiner för hur akuta situationer ska hanteras och lösas när elever har utsatts för trakasserier eller kränkande behandling. Skyldigheten att utreda uppgifter om trakasserier eller kränkande behandling inträder så snart någon i verksamheten får kännedom om att en elev anser sig har blivit utsatt för detta. Åtgärderna som vidtas bör grundas på utredningen i det enskilda fallet och riktas till såväl den elev som blivit utsatt som till den eller de som utövat kränkningen. Åtgärderna bör följas upp och utvärderas för att verksamheten ska kunna förvissa sig om att de leder till att kränkningarna upphör och inte upprepas. Skolan bör också följa upp och analysera om de enskilda fallen av kränkningar på nätet är del av ett större mönster som har sin grund i generella problem i skolan.

Vidare bedöms om skolan har fungerande system och rutiner för att anmäla uppgifter om trakasserier och kränkande behandling till rektorn och från rektorn vidare till huvudmannen.

I skolans likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling finns rutiner för akuta situationer beskrivna. Där framgår att när ett fall av trakasserier eller kränkande behandling kommer till en personals kännedom ska hen skriva en incidentrapport samt informera de inblandande elevernas handledare och föräldrar. Incidentrapporten lämnas sedan till kuratorn som samtalar med eleverna. Åtgärder och förslag till förändringar dokumenteras i incidentrapporten, liksom datum för uppföljning. Lärare och rektorn uppger att uppföljning också sker genom de personliga handledningssamtalen för berörda elever.

Rektorn, lärare och elevhälsoteamet beskriver i intervjuerna att fall av kränkande behandling kommer till rektorns kännedom senast i samband med elevhälsoteamets veckovisa möten då samtliga incidentrapporter gällande trakasserier och kränkande behandling går igenom. Rektorn uppger vidare att kränkningarna anmäls till huvudmannen inom en vecka från det att de kommit till rektorns kännedom. Rutinerna kring anmälan till rektorn och huvudmannen framgår inte av likabehandlingsplanen.

I intervjuer med lärare och rektorn beskrivs att fall av kränkande behandling kan leda till att frågor aktualiseras på generell nivå och att arbete med hela grupper, eller hela skolan, inleds. Det kan då handla om exempelvis värderingsövningar och diskussioner utifrån vissa teman.

Vid Kunskapsskolan Västerås har inga utredningar gällande trakasserier eller kränkande behandling på nätet genomförts det senaste året. Samtliga intervjuer som Skolinspektionen genomfört ger en samstämmig bild av att kränkningar sällan förekommer på skolan, vilket även gäller kränkningar på nätet. Elever beskriver att de noga väljer vilka de har kontakt med via sociala medier och på nätet vilket gör att de mest har kontakt med sina vänner. Eftersom klimatet är gott i skolan är det gott även på

nätet, menar de. Utifrån fall som skett tidigare berättar elever att lärarna hanterar kränkningar på nätet på samma sätt om övriga fall av kränkande behandling.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att skolans arbete för att åtgärda fall av trakasserier och kränkande behandling på nätet fungerar väl.

Det finns dokumenterade och fungerande rutiner för att anmäla och utreda fall av trakasserier och kränkande behandling som även gäller händelser som inträffar på nätet. De fall som inträffar analyseras såväl ur individperspektiv som på en övergripande nivå. Genom incidentrapporterna som tas upp i elevhälsoteamet kommer alla fall av trakasserier och kränkande behandling rektorn till del och rektorn anmäler sedan vidare till huvudmannen. För att stärka arbetet ytterligare bör rutinerna för anmälan till rektorn och huvudmannen framgå av likabehandlingsplanen.

Metod och underlag

Kvalitetsgranskningen av skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet utgår från skolbesök där underlag samlas in genom att inspektörerna intervjuar elever, lärare, andra medarbetare och rektorer.

Inför besöket genomförs också en enkät riktad till elever och personal i årskurserna 7–9. Syftet med enkäterna är att svaren ska ge inspektörerna en första bild av läget på skolan. Enkäten är frivillig för eleverna att delta i. När inspektörerna kommer till skolan har de studerat svaren på enkäten och läst olika dokument, bland annat skolans likabehandlingsplan/plan mot kränkande behandling samt kartläggningar som ligger till grund för skolans insatser för att förebygga kränkningar på nätet.

Skolinspektionens bedömningar av skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling tar sin utgångspunkt i aktuella bestämmelser i diskrimineringslagen och skollagen samt Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Aktuell forskning är också ett viktigt underlag för att bedöma kvaliteten i det arbete som skolan genomför.